Høsttur til Søsterkirkene på Hadeland

Onsdag 19. september drar Vestre Aker Historielag på tur til Søsterkirkene og Granavollen.

Søsterkirkene på Hadeland utgjør et av hvilestedene på den gamle Pilegrimsveien til Nidaros. Vi inviterer også til en lett lunsj på Granavollen gjestgiveri, der man kan se den fredete Gregers-stua fra 1657.
Pris per person er kr. 540, med lunsj inkludert. Beløpet betales til konto: 7874.05.98200. Påmelding innen 5. september til:
Bjørn Christophersen tlf.93899474 eller
Seyna Sønnichsen tlf. 90066583.
Det er bussavgang fra Røa kirke kl. 9.00 og fra Slemdal (Kiwi) kl. 9.15.
Vel møtt!

Clemens Saers
leder VAH

Forsvant spørløst i Nordsjøen

Kjell Bernhard Holst (1914-1941) og Tom Henrik August Wetlesen (1914-1941)

Tekst: Hanne Groth

Foto: Privat og "Våre Falne"

Da vi i blad nummer fire 2017 skrev om Thomas Bryn, nevnte vi der at også Kjell Holst og Tom Wetlesen var om bord på fiskebåten Ekspedisjon nr 1. Den for–svant sporløst i Skagerrak rundt 1. november 1941. Etter at de to unge mennene flyktet til Sverige, er det få spor etter dem, og de pårørende måtte vente i mange år før de fikk bekreftet når og hvordan de omkom.

Offisielt hadde man bare følgende artikkel i Aftenposten, den 15. september 1945, å forholde seg til:

DE SOM IKKE KOM FRAM
Skøyte med 19 nordmenn på vei til England forsvunnet i Nordsjøen i 1941.

Når vi i morgen feirer minnet om dem som falt i kampen for Norges frihet, er det noen vi ikke må glemme. Det er dem som i de bitre årene dro av landet for å slutte seg til de kjempende styrker i Storbritannia, men ikke nådde fram. De ble borte på den farlige reisen over Nordsjøen før de fikk gjøre den innsatsen de brente etter. Allikevel falt de for fedrelandet.

Det har gjerne vært stilt om deres ettermæle fordi man ikke visste noe sikkert om deres skjebne. Der var alltid en chanse for at de for–svundne båtene kunne være kapret av tyskerne, og dette skapte et svakt håp om å finne guttene igjen i tysk fangenskap når krigen sluttet. Militære hensyn kunne også gjøre det nødvendig å fortelle at båtene var kommet fram selv om myndighetene med sorg i hjertet visste at dette ikke var tilfelle.

I disse dager sender Sjøforsvarets Overkommando ut den definitive melding til de pårørende om at de ombordværende på en slik Englandsskøyte må anses for falt. Denne skøyten dro ut i all hemmelighet fra vestkysten av Sverige med 19 nordmenn og 1 svenske ombord. Siden har man ikke hørt mer fra den. Det er utelukket at skøyten kan ha forlist på grunn av dårlig manøvrering, for flere av nordmennene var erfarne sjøfolk, og det

sannsynlige er at den har gått på en mine.

De falne nordmenns navn er: Lars R. Bryn, Thomas Bryn, James Robert Collett, Helge Dietrichson, Ragnar Egeberg, Odd Gabrielsen, Per F. Halvorsen, Kjell B. Holst, Arne Ivar Iversen, Aksel Johnsen, Mangor Josefsen, Finn Nicolay Knutzen, Finn Larsen, Rolf Lauenborg, Olav K Randers, Einar Skau, Reidar Skjørten, Johannes Solem og Tom Wetlesen.

Var med i vinterkrigen

Kjell Bernhard Holst var sønn av Joar Holst, fra Fredrikstad og Signe, f. Moestue, fra Nordstrand. Han var bare fire år da faren døde i spanskesyken i 1918, og ble derfor sterkt knyttet til sin farfar Anthon B. Nilsen (også kjent som forfatteren Elias Kræmmer). Kjell B. Holst tilbrakte blant annet alle sine ferier på Larkollen sammen med farfar og alle fetterne.

Søskenparet Kjell og Wenche (1917 -2008, gift Eie) vokste opp på Volvat. Moren giftet seg senere med høyesterettsadvokat Christian Ludvig Jensen.

Kjell B. Holst tok middelskolen på Ris og artium på Oslo handelsgymnasium. Deretter ble det studier i USA og praksis både i USA, Tyskland og Sverige. Han var tiltenkt å gå inn i familiefirmaet Anth. B. Nilsen & Co. – som sin far. Men krigen satte en stopper for den muligheten.

Nevøen Lars Eie forteller om sin onkel Kjell at han var barsk og dristig, kanskje på grensen til dumdristig. I hvert fall visste han hva han skulle da krigen truet Skandinavia. Han var blant de første som meldte seg frivillig til vinterkrigen i Finland. Han ble valgt til leder for den første troppen på 150 mann, som reiste allerede 5. januar 1940 og sendte rapporter hjem til både Morgenbladet og Dagbladet, og flere til.

Under følger et utdrag fra Morgenbladet. Bildene er dessverre av for dårlig kvalitet til å kunne gjengis.

Morgenbladet, 5. januar 1940: ”Måtte den norske ungdom følge etter i følge og flokk”, uttaler

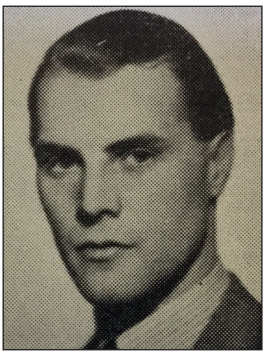

Kjell Bernhard Holst

Tom Henrik August Wetlesen

Speidere, Kjell og hans fettere i 1926.

deres leder Kjell Holst.

De første norske frivillige reiser i dag til Finnland. Ferden går herfra til Karlstad hvor de tar jernbanelinjen oppover Sverige til Haparanda og derfra over den finske grense til bestemmelsesstedet Torneå. Blandt de oslogutter som reiser i dag, er Reidar Sørlie, Wilhelm Moe, Kjell Holst, Leif Storhaug, Jan Allan, Birger Tidemand-Johannessen, Lous, Brantzæg, Harlem og Skafjeld. Ingen av de 150 har så vidt vi forstår befalsutdannelse, idet norsk befal som bekjent er nektet permisjon.

Hr. Holst uttaler: Vi er alle sammen klar over hva vi går til, men vi finner at det er vår soleklare plikt å kjempe skulder ved skulder med finnene. Slik situasjonen nu er, finner vi rett og slett at det er en skam å bli sittende hjemme, Og jeg håber at alle unge nordmenn som føler på samme måte om oss, nu bryter over tvert, melder seg frivillig og følger oss til Finnland.

Forøvrig har jeg inntrykk av at mange tror vi blir sendt ut til fronten uten nogen trening. Jeg vil derfor understreke at vi først blir sendt i en måneds treningsleir. Likeledes drar vi av sted med et aldeles strålende utstyr. Alle er blitt utstyrt fra topp til tå med alt vi trenger.
Bl.a.har hver og en sin saueskinnspels. Det eneste vi ikke har fått utlevert er uniformer og geværer som vi får når vi kommer til Finnland. Der blir vi opptatt i en skandinavisk legion, men de norske vil bli holdt samlet i egne norske kompanier men under svensk befal."

Dagbladet, 16. januar "Et sted i Finnland"
Vi sitter stuvet i jernbanevogner og ruller nærmere oppgaven. Her arbeides febrilsk. Avløsninger og nye forsyninger skal fram til frontavsnittet. Kjempestore, fullastede lastebiler og jernbanetog ruller uavbrutt østover. Alt går i en vidunderlig orden – en mønstergyldig organisasjon.

De norske frivillige er trette av all reisingen men i strålende humør.

Farfar Anthon B. Nilsen med sine barnebarn, Ingar, Knut, Kjell og Anthon på Larkollen.

Noen sørger for tobakk, andre for musikk, men det er allikevel ikke lett for karene å ofre seg for sangen og det gode humør.

Annen etappe overstått. Toget stanser med et rykk "somewhere in Finland" og vi blir losset med stor fart. Vognene skal tilbake og hente nye forsyninger. Og så marsjerer vi videre i mørket. Den norske tropp er i hvitt fra topp til tå, selv ski og staver er hvite, og vi lyser spøkelsesaktig i det vidunderligste nordlys jeg noen gang har sett. "Russevær" griner guttene. Og været innbyr også til vellykkede bombetokter. Så da vi endelig er framme ved kvarteret blir vi bare beordret til køys i fulle klær. Alarmberedskap. "Molotovs fredsduer vil kanskje slippe noen egg i natt", sier en offiser. Og vi sover oss vekk fra all uhygge en kort stund".

Hemmelig ekspedisjon?

Kjell Holst kom hjem til Norge samme dag som det tyske angrepet 9. april, og meldte seg umiddelbart til motstandstjeneste. De første månedene arbeidet han som tolk og kurer for de allierte troppene, til disse ble evakuert. På oppdrag fra stortings–

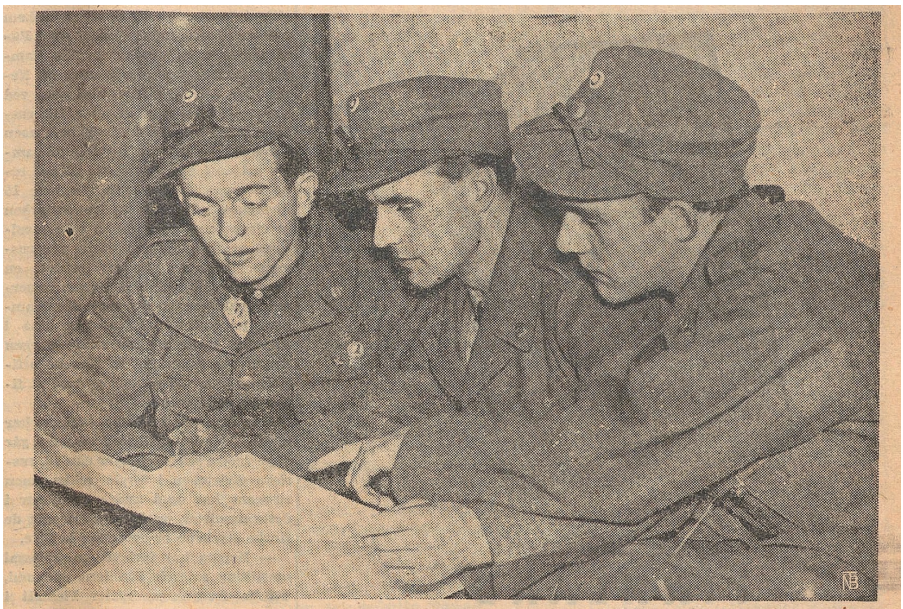

Ovenfor ser en tre norske gutter iført de finske frivilliges uniform. Det er Leif Haug, Kjell Holst og Birger Tidemand-Johannessen som studerer et kart over Finnland for å sette seg inn i sin nye oppgave.

Fra forsiden i avisen Tiden, lørdag 10.2.1940.

president C J Hambro ble han også sendt til Stockholm for å forsøke å ordne våpen til de norske troppene, som ble tvunget stadig lengre nord–over av tyske styrker.

I forsvarskampens sluttfase lyktes han å ta seg inn i Nord-Norge via Sverige og kjempet mot tyskerne der.

Tilbake i Oslo organiserte han antinazistiske aktiviteter sammen med tre kamerater. De ble pågrepet av tysk politi, men løslatt på grunn av manglende bevis. Da kameratene ble pågrepet på nytt og skulle deporteres til fangenskap i Tyskland, valgte Holst å flykte til Sverige. Han tok toget til Halden og rodde over Iddefjorden til Bohuslän 29. juli 1941. Han ble registrert ved Norsk Flyktninghjelps forlegning i Øreryd i Småland, men fikk tillat–else til å forlate leiren for å arbeide for familiebedriftens svenske filial i Stockholm.

Der traff han nordmannen Johnny Isachsen, som ifølge Säpo (Säkerhetstjänsten) er med i en gruppe som forsøker å organisere ekspedisjoner gjennom Skagerraksperren til de britiske øyer. Holst ble med Isachsen til Gøteborg og han introduserte ham til marineattaché H.P. Henriksen,

som han samarbeidet aktivt med i ekspedisjonsprosjektet. Resultatet var fiskeskøyten Ekspedisjon nr 1, som forlot Gøteborg 30. oktober 1941, med 20 norske sjøfolk om bord - for så å forsvinne sporløst.

Omkom med Ekspedisjon nr 1

Tom Henrik August Wetlesen var født på Kråkerøy, eldste sønn av disponent Carl Ulrich Wetlesen, fra Oslo og Ragnhild, f. Ellefsen, fra Fredrikstad. Han bodde i Holm–enkollveien 71 sammen med sine søsken Lise-Beate, Carl og Sylvia.

Tom tok artium på Ris, på latinlinjen, i 1934, hvoretter han fullførte handelsskole og 60 dagers rekruttskole i Luftvernregimentet. Deretter dro han på hvalfangst i tre år, før han begynte som selger i Ford Motor Company. Han var avdelingssjef for Vestre Aker.

Tom arbeidet illegalt under krigen med å spre anti-tysk propaganda, men måtte flykte 17. mai 1941. Han var registrert som nr. 947 ved den norske flyktningleiren i Øreryd den 20. mai. Derfra fikk han tillatelse til å reise til slekt og venner i Stocksund nær Stockholm. Trolig ble Tom også kjent med Johnny Isachsen, for i oktober dro han til Gøteborg og meldte seg ved Kongelig norsk skipsfarts–kontor for å komme seg til England. Han var påmønstret Kvarstadbåten ”MT Buccaneer”, men hoppet av for å bli med Ekspedisjon nr 1 i stedet.

Det tok som nevnt mange tiår, og Anders Johanssons bok ”De glemte blokadebryterne”, før familiene fikk vite noe om hva som hadde skjedd med deres kjære. Først lenge etter krigen ble dødsfallene annonsert, som i Tom Wetlesens tilfelle:

Aftenposten, 13. september 1945:

Vår kjære snille sønn og bror
Tom
Antas omkommet under overfart til England
høsten 1941, 27 år gml.
Holmenkollen 12. sept. 1945

Ragnhild og Carl Wetlesen
Lise-Beate, Carl og Sylvia

Kilder:
Våre Falne
Anders Johansson: De glemte blokadebryterne.
Nasjonalbibliotekets avisarkiv:
Aftenposten, Morgenbladet og Tiden.
Stor takk til familiene Nilsen og Holst, samt Elisabeth Selmer, for verdifulle bidrag.

Opplysningsmann og bonde

Tekst: Ingeborg Winderen Owesen

Foto: Arkiv og Clemens Saers

Rasmus Larsen Winderen (1802-1854) var en særdeles aktiv mann i lokalmiljøet i Akersbygden på første halvdel av 1800-tallet. Han var ordfører, forlikskommisær, medlem av direksjonen og en av stifterne av Aker Sparebank, samt formann i Aker Sogneselskap.

Gårdbruker Rasmus Winderen var aktivt med på å grunnlegge Aker kommune, og var den første bonden som ble valgt til ordfører i Aker. Under eneveldet hadde embetsmennene styrt i lokale saker i Norge, men i 1837 ble formannskapsloven innført over hele landet.

I Aker var det stor opposisjon mot embetsmannsstyret fra Kristiania. Embetsmennene var den gang den styrende eliten i det norske samfunnet, politisk, administrativt, sosialt og kulturelt. 1814 hadde skapt forventninger om mer demokrati og selvstyre, og ikke minst ønske om å kvitte seg med embetsmannsstyret. Da dette ikke ble innfridd, førte det til et bondeopprør som igjen resulterte i at formannskapslovene ble vedtatt i 1837.

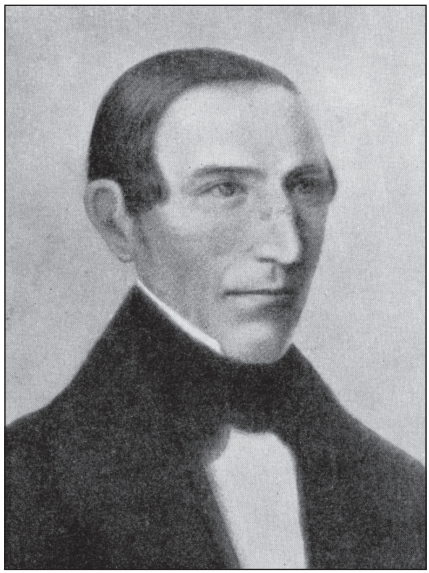

Rasmus Larsen Winderen med egenhendig signatur.

Demokrati og lokalt selvstyre i Aker

Norge ble deretter delt inn i formannskaps-distrikter (utover 1800-tallet ble det vanlig å kalle disse for herreder, og på 1900-tallet kommuner). Formannskapsloven av 1837 lovfestet kommunal myndighet og selvstyre, og med denne kunne

opplysningstidens og revolusjons–idealene om at befolkningen skulle være direkte involvert i styringen av landet, realiseres. Bondepolitikeren John Neergaard fra Romsdal hadde reist rundt i landet og agitert for at bøndene måtte velge andre bønder som representanter til styret av Norge, og ikke embedtsmenn slik som tidligere. Neergaard ga i 1830 ut agitasjonsskriftet En Odelsmanns Tanker om Norges nærværende Forfatning, bedre kjent som Ola-boka. Dette bidro til et bondeopprør og sterkt bondeflertall på Stortinget. Naboskapet til Kristiania og stats–administrasjonen, og irritasjonen over embetsmennene og byfolkene, gjorde at bøndene i Aker var særlig ivrige etter å få styre sine anliggender selv.

Rasmus Winderen ble allerede ved etableringen av Aker formannskap i 1837 valgt inn som medlem av formannskapet. Her satt han i to perioder, fra 1837-39 og 1841-43, før han i 1845 ble valgt til ordfører. Rasmus Winderen var den fjerde i rekken av ordførere i Akersbygden. Hans forgjengere var 1837-39 bokhandler og redaktør Abel Hielm, 1839-43 kongelig fullmektig, redaktør og bankmann Adolf B. Stabell, som satt i to perioder, 1843-45 cand. Theol. A Grimelund. I 1845 valgte Akersbyg–den for første gang en av sine egne bønder til ordfører. Enkelte tidligere ordførere hadde også oppført gårdbruker som tittel, men ingen av dem drev selv gård. Rasmus Winderen var de facto bonde og gårdbruker, og må ha vært en mann som nøt stor tillitt og respekt. Medlemmer til formannskapsstyret ble valgt for to år av gangen. I denne tidlige perioden gjenfinnes også mange navn fra andre gårder i Akersbygden blant medlemmer av formannskapet, så som Morten Husebye, Hans Woxen, Hans Holmen, Johannes Sogn, Ole Furuseth, Christen Ulven, Halvor Torgersen (Ris gård), Halvor Tveter (Østensjø gård) og Christen Dahler (Bredtvedt gård). Folketallet i Aker sogn bestod i 1835 av rundt 14 000 sjeler, bygden strakk seg over et stort område, fra Lysakerelven i vest til Nordstrand og Grorud i øst, og Maridalen og Sørkedalen i nord. Det var først i 1860 at Aker ble delt i to, i Vestre- og Østre Aker.

Store utgifter til Fattigvesenet

Da Rasmus Winderen ble valgt til ordfører i 1845 var han samtidig også formann i Aker Sogneselskap. Dette lederervervet ga åpenbart den trening og trygghet som trengtes for å ta på seg ansvaret som ordfører. Aker Sogneselskap hadde fungert som en tidlig begynnende form for selvstyre i Aker, noe unikt som sådan i norgeshistorien. Mer om Sogneselskapet litt senere i artikkelen.

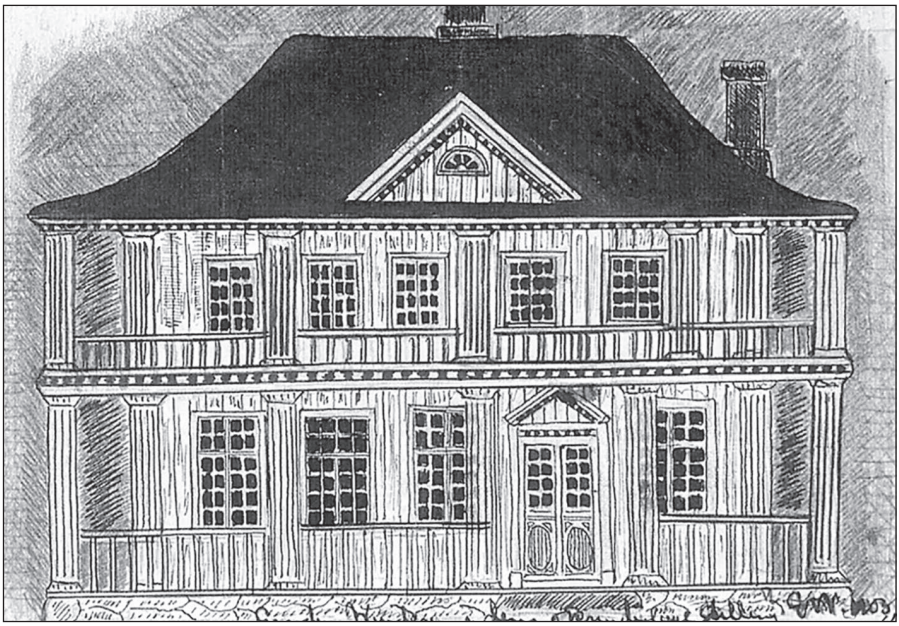

Vinderen gård, tusjtegning av Erik Werenskjold 1903.

Aker formannskap behandlet saker som forslag til lovbestemmelse om veiarbeidets utførelse, endringer i toll-lovgivningen, opprettelse av arbeidsanstalt og sykehus, fattiggård, endring i jaktlovgivningen, forbedringer av hesteavl, kreaturforsikring, faste torgdager i Kristiania, utdeling av bikuber, forstadsbaner og en rekke andre spørsmål av interesse for Aker spesielt eller for samfunnet generelt. Det ble for eksempel reist forslag om privat brannassuranse, og på Rasmus Winderens initiativ ble "Akershuus Amts Brandassurance-Forening" stiftet, 8. februar 1844.

Et særlig anliggende og opphav til konflikt mellom Aker og Kristiania var Fattigvesenet og utgiftene til denne. Mange av Kristianias fattige bosatte seg i forstedene, grenselandet mellom byen og bygden, men som geografisk og skattemessig lå i Aker. Både fra Kristiania og fra andre kanter av landet ble Aker overfylt av fattige, og utgiftene til disse var for bygden nærmest uoverkommelige. Først ved byutvidelse i 1859, når forstedene ble lagt under Kristiania, ble Aker-bøndene befridd for disse utgiftene. Det ble også på Rasmus Winderens tid opprettet et barneasyl (barnehjem) på Grønland, som den gang lå i Aker. Kvinner som var havnet i uheldige omstendigheter

dro visstnok ofte til Aker og fødte. Mange forlot barna sine, mens andre igjen døde fra dem. Aker så seg nødt til å ta seg av disse barna, og opp–rettet derfor et barnehjem. Mange av de ordningene og oppgavene som velferdsstaten tar seg av i dag, så sin tidlige form i Akers herreds organisering.

Bevaringen av Gamle Aker kirke

En annen sak som bærer Rasmus Winderens navn, er bevaringen av Gamle Aker kirke. Kirken var både så forfallen og nedslitt, og så altfor liten for Akers mange innbyggere at Aker i 1849 solgte kirken til Kristiania, og besluttet å oppføre to nye kirker; Vestre- og Østre Aker kirke. Salget til Kristiania var delvis kommet i stand fordi man så for seg at Kristiania hadde økonomi til å sette den gamle oldkirken i stand. Kristiania besluttet derimot å rive kirken. En langvarig kamp for å bevare kirken, der blant annet Rasmus Winderen engasjerte seg, kom i stand. Mange kjente navn som Ludvig Daa, Gruntvig og A. O. Vinje engasjerte seg i bevaringen av Gamle Aker kirke. Lykkeligvis ble kirken som er fra første halvdel av 1100-tallet, bevart. Rasmus Winderen var således også involvert i etableringen av Vestre Aker kirke, samt anleggelsen av en ny vei fra Majorstuen til Vestre Aker kirke, nemlig Kirkeveien.

Startet sparebank

For en bonde som Rasmus Winderen, som neppe hadde annen utdanning enn omgangsskole og konfirma–sjonsundervisning, er det imponerende at han ga seg i kast med så mange krevende oppgaver. I tillegg til å være ordfører var han også forligskommisær, det vil si offentlig oppnevnt representant for det laveste leddet i rettssystemet for sivile saker (forliksrådet er både meklingsinstans og domstol). Dette vervet hadde han fra 1844-49. Rasmus Winderen var også med å stifte Aker sparebank, eller Aggers Sogns Laaneindretning. Banken var særlig myntet på Akers befolkning, de kunne få låne penger til såkorn, utvidelse eller forbedring av gården sin, oppstart av industriforetak og så videre. Banken ble opprettet for å utvikle Akersbygden. I 1970 ble Aker Sparebank fusjonert inn i Oslo Sparebank som senere ble en del av Sparebanken NOR.

Rasmus Winderen var gjennom sine mange tillitsverv og engasjementer med på moderniseringen av så vel Aker som Norge.

Bakgrunn fra Vinderen gård

Rasmus Larsen Winderen (1802-1854) var sønn av Lars Pedersøn Ulleren (1759-1822), som tok navnet Lars Pedersøn Winderen etter at han kjøpte Vinderen gård i 1794. På slut-

Vinderen gård sett fra Rasmus Winderens vei. Bilde er tatt på slutten av 1800-tallet.

ten av 1600-tallet eide bøndene bare to prosent av jorden i Aker. Jorden var opprinnelig kirkegods, og etter reformasjonen ble den overført til kongen. Mange gårder ble også ødegårder etter Svartedauen, og inndratt under kronen ved reformasjonen. Fra 1680-årene kjøpte mange brukere gården de drev. Utover 1700-tallet solgte både kongen og borgere gårder til bøndene, og i 1850 eide de 38 prosent av jorden. Akersbøndene var i mindre grad selveiende enn bøndene ellers i landet. Dette kan forklares med at Hovedøya og Nonneseter kloster fra middelalderen av la under seg det meste av den dyrkbare jorden i Aker. Fra slutten av 1700-tallet hadde akersbøndene stor fremgang, prisene på korn og andre jordbruksvarer hadde steget og mange kjøpte gårdene de drev. Bonde-familiene i Aker hadde sterke sosiale nettverk, de giftet seg med hverandre og mange var dermed i slekt eller familie med hverandre. De møttes til høytider og i selskaper, brylluper og fødselsdager. Ofte var så mange som 70-80 mennesker tilstede. I Rasmus Winderens slekt finner vi derfor navn som Ulleren, Woxen, Sollerud, Smestad, Holmen og Sindsen.

Rasmus Winderen giftet seg i 1836 med sin kusine Marthe Nilsdatter Smestad (1816-1878). Sammen fikk

de 13 barn. Både Rasmus Winderen og Marthe Smestad var begge etterkommere av Woxen-slekten, som hadde holdt til i Aker siden middel–alderen (og kanskje lenger).

Winderen ble storgård

Rasmus og broren Peder (1801 - 1869) arvet gården ved farens død i 1822. Fem år senere delte de gården i to og Rasmus fikk Søndre Winderen. I 1836 solgte Peder sin del av Winderen til Rasmus som nå eide hele gården. Han kjøpte senere deler av Smestad, Store og Lille Borgen. Vinderen gård var før utparselleringen begynte en av de største gårdene i Aker. Innmarken på ca. 500 mål strakk seg fra Blindernveien til Sørkedalsveien. Besetningen bestod av ti hester og 52 kyr. Til gården hørte også skog som strakk seg fra Skjærsjøen til langt inn i Nordmarka. Vindernsetra lå rett nord for Ullevaalseter. Bygningen på Vinderen hovedgård, slik vi finner den i dag, ble oppført i 1836 av Rasmus Larsen Winderen. Sønnen, Jens Petter Rasmussønn Winderen (1845-1916), overtok gården Vinderen etter sine foreldre i 1873. Han solgte gårdens skog ved Bjørnsjø til baron Harald Wedel Jarlsberg (1811-1892) på Bogstad samme år. Vinderenskog–en ble solgt fordi man ble nektet fløtningsrett til Skjærsjøelven. Jens Petters sønn, Rasmus Winderen (1876-1967), overtok gården i 1932 og var den siste bonden på Vinderen, før gården ble solgt ut av familien.

Navnet Vinderen kan tyde på at gården er en av de eldste gårdene i Aker, navnet ble opprinnelig stavet Vindar-in og er således en av de eldgamle vin-gårder. Det vil si at gården ble anlagt en gang i tidlig jernalder, ca. 500 år før Kristus. På oldnorsk betyr Vinderen, eller Vindar-in, ”den slyngende elv” og det siktes da sannsynligvis til Sognsvannselven som slynger seg og renner i flere fossefall. Disse fossefallene ble tidligere utnyttet til både sagbruk og mølledrift. Vinderen gård nevnes allerede i middelalderen og var den gang delt i flere bruk. Både Nonneseter kloster og Hovedøya kloster hadde på 1500-tallet parter i gården. Det var den gang to Vinderen gårder; Søndre, eller Lille Vinderen og Nordre Vinderen. Fra 1600-tallet ble begge gårdene krongods. Vinderen ble drevet som gårdsbruk fram til 1890-årene, da utparselleringen begynte.

Henrik Wergeland og Aker Sognelag

Det var ikke bare bondepolitikeren John Neergaard som engasjerte seg i å få norske bønder involvert i styret av Norge. Også Henrik Wergeland ivret etter at bøndene skulle ta del i demokratiseringen av Norge. Henrik Wergeland og Rasmus Winderen

Henrik Wergeland (1808-1845) som 16-åring.

ser ut til å ha vært gode venner. Ole Martin Borrebekken skriver i "En bok om Aker", utgitt i Oslo 1929:

"I gamle Rasmus Vinderens tid førtes der et meget selskapelig liv på Vinderen og Henrik Wergeland og Vesleblakken var hyppige gjester deroppe. Med det samme Henrik Wergeland kom inn på tunet ropte han høit efter gårdsgutten og ga ham ordre om å ta vare på Vesleblakken og gi den rikelig med havre. Wergeland hadde sin faste plass i storstua på Vinderen og når han blev begeistret om kvelden da måtte man passe på og la vinduet bak Wergelands plass stå oppe. Ti når Wergeland i begeistringens rus hadde utbragt en skål for Norge gikk glasset uvegerlig ut av vinduet. Så vel Rasmus Vinderen som Wergeland var frimurere og hadde oppe på loftet et lite værelse hvor de holdt sine hemmelige konferanser."

Vinderen gård var utvilsomt et politisk og kulturelt samlingspunkt i sognet. Rasmus Winderen må for Wergeland ha framstått som idealtypen på den nye, norske opplyste bonde. En bonde som ikke bare påtok seg tillitsverv, men som aktivt jobbet for å forbedre forholdene for innbyggerne i bygden sin.

Grunnloven hadde gitt bondestanden store muligheter, men mange manglet kunnskaper og det som skulle til for å benytte seg av de nye mulighetene. Bøndene og folket måtte opplyses, og Wergeland engasjerte seg derfor ivrig i folkeopplysningens tjeneste. Fra 1830-34 redigerte han tidsskriftet "For Almuen – Heftskrift til Folkeoplysningens Fremme". I tidsskriftets aller første nummer skriver Wergeland:

"Norske Bonde! Tro ikke at vi ville paalægge dig et Aag, at vi fordre du skulle lade din Dont fare, din Plov

hvile, for bestandig at opdynge rene Kundskaber i din Sjel – langtfra! Men vi ville lægge Beslag paa dine ledige Timer, løsrive dig fra Bænken den lange Vinterqvel, rive dig ud af den uværdige Stilling, ingen Tanker have at sysselsætte dig med in din Hviletid […] Du skal lære at føre din Plov med stolthet, du skal gaa som oplyst fri Mand bag den, ikke som tanketom sløv Mørkets Træl, der ei veed mere end at kaste Havre i en Fure og at harve den til."

Utdanning og opplysning

Rasmus Winderen var åpenbart en bonde som med stolthet førte sin plog og som hadde andre tanker i hodet enn "sløv mørkets træl". Ikke bare tok han ansvar og påtok seg en rekke tillitsverv, men han brukte disse aktivt til å utvikle bygden i retning av et mer moderne samfunn. Utdanning og opplysning må ha stått høyt i kurs for familien på Vinderen. Rasmus Winderens yngste datter, Ingeborg Oline Winderen, utdannet seg til lærerinne og drev sammen med den kjente danske kvinnesaksforkjemperen, Nathalie Zahle, skole for lærerinneutdannelse i København. Ingeborg Oline og Nathalie Zahle engasjerte seg begge for kvinners rett til utdanning og selvstendighet.

Et annet opplysningsprosjekt i Akersbygden var Aker sogneselskap, også her var både Rasmus Winderen og Henrik Wergeland involverte. Rasmus Winderen fungerte som formann i sogneselskapet fra 1844-1847. Selskabet for Aggers Sogns Vel ble etablert i 1807 med formål å styrke jorddyrkingen, håndverk og industri for å øke selvforsyningen og uavhengigheten i skyggen av Napoleonskrigene. Initiativtaker var John Collett, eieren av Ullevål gård, som var drevet fram til en mønstergård. Hans ønske var å skape et forum der gårdeiere i Aker kunne møtes og få del i nye idéer, særlig innen jordbruket.

Sogneselskapets store innsats

Selskapets formål ble i 1807 formulert slik: "Efter Evne at medvirke til Aggers Sogns Vel saavel i sædelig

Vinderen gård, hovedhuset i restaurert tilstand. Bilde er tatt i juni 2000.

som økonomisk Henseende". Sogneselskapene kan sies å være en forløper for lokalt selvstyre, og Aker Sogneselskap var landets første. Selskapet møttes fire ganger i året kombinert med selskapelig samvær. Selskapet drev søndagsskoler og hadde privat bibliotek, som i 1836 ble åpnet for allmuen. Sognesel–skapet ble gjenopprettet på Nedre Smestad gård med en stor fest 17. mai i 1831. Til stede på festen var både Henrik Wergeland og Aasmund Olavsson Vinje. Sogneselskapet spilte en viktig rolle som folkeopp–lyser i Aker herred gjennom hele 1800-tallet. Det var tradisjon at etter selskapets møter skulle det avholdes fest – i lang tid årlige fester. Som formann i festkomiteen finner vi både Wergeland og Vinje.

Sogneselskapet arrangerte også foredrag om aktuelle temaer. Sogneselskapet var i tillegg til søn–dagsskoler ansvarlig for opprettelsen av håndverk- og husflidsskoler, og fra 1850 av for en ordning med folkeskole for Aker. I 1858 ble det besluttet å opprette 14 faste skoler i sognet. Fra 1860 opprettet sogneselskapet skolebiblioteker og ga bidrag til anlegg av hager ved skolehusene. Sogneselskapets med-

virkning falt etter hvert bort, da slike forhold senere ble lovregulert.
Rasmus Winderen døde på Vinderen gård 10. juni 1854, i en alder av bare 52 år og ligger begravet på Gamle Aker kirkegård. Veien som går mellom Blindern T-banestasjon og Vindernkrysset, tidligere Blindernveien, fikk i 1994 navnet Rasmus Winderens vei og er oppkalt etter storbonden og opplysningsmannen på Vinderen hovedgård.

Kilder:

Astrup, Else Marie Mustad: Gårder i Vestre Aker- et streiftog, 2001
Borrebekken, Ole Martin: En bok om Aker, 1929
Bull, Edvard: Akers historie, 1918
Holden, Finn: Akersgårder i Oslo – en landsens byhistorie, 2003
Knudsen, D.F.: Utvalg av norsk literatur- Wergeland, 1916
Sollied, Henning: Akersgårder, 1947
* Rasmus Winderen er artikkelforfatterens tippoldefar.

Holmendammen før og nå

Holmendammen en sommerdag i 1882. Fotograf ukjent. På neste side ser du tilsvarende vann 136 år senere, den 5. juni i år om kvelden. Legg merke til dem som trener på fluefisking på bryggene. Bilde er tatt av leder for historielaget med drone.

Barndom på Vinderen hovedgård

Tekst: Tove Eidsbø

Foto: Clemens Saers

I dag er det bare hovedbygningen som står igjen av den gamle Vinderen hovedgård. Eiendommen er gått ut av Winderen- familiens eie. Av den vakre kastanjealleen som førte fra Ivar Aasens vei inn til tunet, er det bare et partner igjen. Nå er navnet Tunfaret. Tunet var en arkitektonisk perle. Bygningen som dannet tunet. var plassert i firkant med hovedbygning, drengestue, stall, stort vognskjul, stabbur, vaskerom med en enorm jerngryte, en diger rulle og naturligvis vedboder og toaletter. Når man kom gjennom alleen, kunne man se gårdens "bumerke", som var plassert øverst i haven. Det var et merkelig stenmonument som i sin tid ble funnet på løkken Volvat, som tilhørte Vinderen gård. Vi kalte det for "stenmannen", fordi det lignet en mann med skyggelue. Et fint dueslag samt to mektige trær gjorde tunet levende. Tegneren Ulf Aas har fortalt meg at han som gutt hjem fra skolen ofte stjal seg til å kikke inn på tunet. Han sa følgende: "For meg var Vinderen Hovedgård romantikkens høyborg". Ulf Aas følte nok den spesielle stemningen som rådet der. Under krigen, da det var lite å gjøre i Aftenposten, gikk han opp og tegnet tunet. Meget var blitt borte, blant annet dueslaget, men han husket godt og det ble en glimrende tegning.

Det var ingen gårdsdrift i 1918 da mine foreldre flyttet opp på gården. Gamle enkefru Anne Marie Winderen og hennes voksne barn med ektefeller bodde der. Bare den yngste datteren, Ingeborg Owesen, bodde i byen. Det som var til overs av plass ble leiet ut. I 1919 ble jeg født på gården og fikk tilbringe hele min barndom der til jeg var 13 år. Hele familien Winderen ble som en familie for meg. Anne Marie Winderen ble en slags mommo, og hennes barn og svigerbarn ble onkler og tanter. Mommo residerte i 2. etasje i hovedbygningen med sin yngste sønn onkel Thorleif. I den største delen av første etasje, samt litt av sidebygningen, bodde komponisten Halvdan Cleve, gift med pianisten Berit Winderen og deres fire vakre musikalske døtre. I den minste delen av første etasje bodde min familie. Stallen og stabburet var innredet til boliger. I stallen bodde onkel Rasmus med tante Marit og datteren Anne Marie. I stabburet bodde operasanger Albert Westwang med sin kone Dudu Winderen. Drengestuen ble leid ut til

Ulf Aas, skisse av tunet på Vinderen gård under annen verdenskrig.

kontorsjef Lund Johansen med kone og to barn. Gjennom en stor portal i sidebygningen gikk en liten vei bort til to portnerstuer som lå tett inntil Blindernveien. I den ene bodde familien Johansen Nordby med tre barn. I den andre bodde gamle kunstmaler Adam Eriksen med kone. Deres to voksne sønner, Sigurd og Bjarne, bodde i byen. De ble begge kjente kunstmalere.

Winderen-familien var fargerik, kunstnerisk og kanskje en smule eksentrisk. Fellestrekket for alle i familien var at de var glade i barn. De var som kunstnere flest selv noen store barn. For eksempel kan jeg fortelle at da min søster etter en alvorlig lungebetennelse (penicillinet var ikke oppdaget den gang), endelig blek og skjelvende sto ute på tunet, kom onkel Halvdan og utbrøt da han så henne: "Gud velsigne deg, Evy, at du er blitt frisk igjen. Vi har alle vært så engstelige for deg." Han gikk bort og klappet henne og puttet 5 øre i hennes lille hånd. 5 øre var mange penger for en 6-åring den gang. Min søster har aldri glemt denne episoden. Clevedøtrene var for voksne til å leke, men vi var mange nok barn likevel til allslags lek. Med tunet, haven med allslags bærbusker og frukttrær og det store jordet som strakte seg helt ned til bekken ved Anne Maries vei, var eiendommen et paradis for barn. Jeg gledet meg til hver lørdag, for da kom Albert

Owesen opp til sin mommo, hvor han hadde stående sitt eget rom. Albert var full av ideer og fantasi som fikk fritt utløp på Vinderen. Det er med fryd jeg tenker tilbake på alt det morsomme han fant på. Han fikk blant annet i stand en fin apasjeleir på jordet med hytte, marterpel og bålplass. Vi pyntet oss med frynser på buksene og bånd med hønsefjær på hodet. En dag fant vi en død katt som vi stekte på bålet. Det ble en ufyselig lukt som med en lett bris ble ført inn mot tunet. De voksne som satt ute løp for å se hva som foregikk, men da var alle apasjene som sunket i jorden. Om vinteren hadde vi det hellende jordet til fin skibakke. Guttene rigget opp stilas og hopp, som ble flittig benyttet. Bekken som går under Blindernveien, danner like etter en stor foss. Der var det i gamle dager en mølle. Rester av fundamentet til møllen kan ennå sees. En stor møllesten ble i min tid fraktet opp til tunet og lagt der til minne om riktig gamle dager. Om våren var vi barn på våtmarks–området nedenfor fossen og plukket hvitveis, som det var store tepper av. I dag er våtmarksområdet lite etter all bebyggelsen. Det var alltid liv på tunet. Herlig musikk tonte ut fra tante Berits musikkværelse, som lå med vindu ut mot tunet. Dype sangtoner kom fra stabburet. Helt stille ble det aldri, for om ikke annet så var det duene som kurret.

Onkel Rasmus var jeger og hadde både harehund og elghund. Vi barn var henrykte når elghunden fikk valper, som vi fikk kose oss med. De var som bløte, små bamser. Utenfor stallen hadde onkel Rasmus et stort stenbord. Rundt dette bordet samlet han i sommerhalvåret alle sine venner. Det var kunstmalere, arkitekter og journalister. Jeg husker godt at Rudolph Thygesen var på tunet og malte. Onkel Halvdans søster var gift med Henrik Sørensen. De vanket naturligvis også på Vinderen. Mommo satt alltid på tunet om formiddagen så sant været tillot det. Kom besøkende til en av familiene til gards eller et bud med varer, ble vedkommende anropt av mommo som forhørte seg om alt. Det hun fikk vite holdt hun for seg selv. Hun var så visst ingen sladrekjerring. Det var ganske enkelt en måte å underholde seg selv på. Mommo var et snilt og raust menneske. Hun sa alltid at frisk luft, vær og frukt var sunt for barn, og vi fikk sannelig nok av disse godene ved å bo hos henne på Vinderen.

Det er sørgelig at ikke gården med sitt unike tun ble restaurert og bevart for all fremtid. Hele Vindereneiendommen er blitt bebygget. I 1958 fikk min mann og jeg kjøpt et lite hus i Vinderenveien. Vårt hus ligger der hvor jeg som barn tok Telemark–svingen. Det var godt å komme tilbake på gamle tomter med alle

minner fra min barndom. Jeg slutter med en takk til familien Winderen som ga meg en morsom og hyggelig barndom.

PS
Edvard Munch besøkte også Vinderen hovedgård. Han var interessert i en plan som onkel Rasmus hadde om at et Munchmuseum skulle ligge på eiendommen. Men myndighetene bestemte at museet skulle ligge et annet sted i byen, og slik ble det jo også.

Denne artikkelen sto første gang på trykk i historielagets blad nr.2, 1993.

Det er ikke mye som røper at dette huset en gang var hovedhuset til Vinderen gård. Ved inngangsdøren er huset merket med et blått skilt som forteller om det. Adressen er Tunfaret 11.

Sendte radiomeldinger med livet som innsats

Tekst: Bjørn Christophersen

Foto: Arkiv og Siri Wolland

Kort tid etter at Norge ble okkupert i 1940, startet motstandsfolk å sende meldinger til engelsk etterretning, Secret Intelligence Service, SIS. Meldingene gjaldt særlig tyske troppebevegelser og informasjon om tyske krigsskip langs hele kysten fra Oslo til Finnmark.

Fra Oslo-området opererte, for kortere eller lengre tid, til sammen 22 sendere. Den første ble etablert av orlogskaptein Gabriel Smith allerede den 7. juli 1940. Han fikk hjelp av den norske marineledelsen som var under etablering i London. Dermed fikk han kontakt med britisk Secret Intelligence Service. Han fikk smuglet inn senderutstyr og nød–vendige opplysninger om frekvenser, sendetider og chiffer, det vil si kodespråk. Gabriel Smith bygget opp en organisasjon av motstandsfolk som skaffet hemmelige opplysninger og betjente sendingene.

Tyskerne infiltrerte

Den tyske okkupasjonsmakten gjorde store anstrengelser for å lokalisere og destruere senderne. En svakhet var at denne første sendergruppen sendte fra sentrale bydeler i Oslo. Tyske peilestasjoner ble kjørt rundt i bydeler og kvartaler for å lokalisere sendinger. Den beryktede tyske gestapisten Fehmer klarte å infiltrere Gabriel Smiths senderorganisasjon ved hjelp av en norsk nazist. En rekke av medlemmene ble arrestert og sendingene opphørte derfor den 5. mars 1941. Fem av gruppens medlemmer ble stilt for retten 9. november 1941. De fikk dødsstraff og ble henrettet på Akershus få uker senere.

Etter hvert kom flere sendestasjoner til, mange operert av unge, frivillige motstandsfolk. Noen av senderne ble operert av unge studenter. Ved NTH, Norges Tekniske Høyskole i Trondheim, fantes en særlig aktiv gruppe. Den fryktet at deres sendinger var peilet inn og at Gestapo var i ferd med å rulle opp hele gruppen. Som en avledningsmanøver ble et av medlemmene, Bjørn Rørholt, sendt til Oslo med en sender gruppen hadde laget. Der skulle han sende meldinger til London med trondheimgruppens kallesignaler og frekvenser. Han sendte derfor fra barndomshjemmet i Skådalsveien en melding om at en tysk krysser,

Velplassert slipp med ti containere i luften. Tegning av Andreas Hauge fra Kikut-stua.

lommeslagskipet «Admiral Scheer», lå på havnen med en del bombeska–der. Samme kveld, 12. september 1941, ble huset omringet av tyskere. Bjørn fikk i en fart tak i sin fars pistol og kom seg ut bakveien i tussmørket. Han hørte ropene «Halt» og «Hände hoch», og hoppet over hagegjerdet. Da smalt det to skudd fra tyskerne og Bjørn besvarte ilden. Han kom seg unna og fikk i første omgang gjemme seg i et annet hus i Skådalsveien, hos høyesterettsdommer Ferdinand Schjelderup. Bjørn Rørholt kom seg så over til Sverige med farget hår, briller og nyinnkjøpt hatt og i følge med den senere mer kjente Knut Haukelid.

Oslomarka egnet seg godt

Tyskerne hadde utviklet et særlig effektivt peileutstyr, langt bedre enn det de allierte hadde. Det kunne med stor nøyaktighet fastslå i hvilken retning radiosignalene kom fra. Men det kunne ikke fortelle noe om hvor langt fra peileutstyret senderen befant seg. Derfor ble peileutstyret flyttet med bil, for å kunne registrere radiosignalene fra minst to punkter i god avstand til hverandre. Det skulle vise seg at sendinger fra de mer veiløse delene av Oslomarka ble mindre utrygge.

Secret Intelligence Service (SIS) i London ønsket en ny radiosender i Oslo-området. SIS hadde god kontakt med en stor motstandsgruppe i

Leif Engebredsen opererer Beta-stasjonen i Oslomarka mens Einar Hagness er vakt.

Oslo. En ny sender med kodenavn BETA ble fraktet med båt til Ålesund av marinefenrik Harald Johannessen. Senderen ble skjult i en sildetønne med sild over. Før jul i 1941 hadde han klart å få den med seg til Oslo. Problemet med å finne et egnet skjulested hvor det var mulig å sende fra, ble løst av en av motstandsgruppens medlemmer, Einar Hagness. Han disponerte en vennegjenghytte, Rudsetra, nord for Harestua i Nordmarka. Han fikk beskjed om å ta et tog til Harestua og ta med seg et bilbatteri i ryggsekken. Med samme tog reiste Harald Johannesen til Harestua med BETA-senderen i en liten koffert. Uten tidligere kjennskap klarte de to å identifisere hverandre. Bilbatteriet skulle brukes som strømkilde for senderen. Sammen dro de til Rudsetra der Harald satte Einar inn i bruken av senderen og det kompliserte chiffersystemet som skulle brukes for å kode alle meldinger til og fra Secret Service i London.

Stoppet av tyskere ved Skansebakken

Etter flere mislykkede forsøk, og etter at radiotelegrafist Rolf Bjørgan kom til, ble det etablert toveis radiokontakt med London 12. januar

Frakt av akkumulatorer var en del av radiooperatørens liv. De var tunge, lekket syre, ødela ryggsekker og måtte lades uten at det vekket mistanke. Her er Einar Hagness i ferd med å dekke til to akkumulatorer.

1942. BETA-senderen var den i Oslo-området som fikk lengst levetid. Den sendte helt til etter kapitulasjonen i mai 1945. For å unngå å bli peilet, måtte den ofte flyttes. Motstandsgruppens medlemmer hadde gode kontakter som bodde langs veien forbi Harestua og som kunne varsle når det var mistenkelige tyske biler i området. En forflytning 26. september 1944 ble særlig dramatisk. Senderen skulle flyttes via Sørkedalen til et sted nær Helgeren i Nordmarka. Der ventet man et flyslipp av containere med nødvendig utstyr. Einar Hagness og vennen Gustav Piene lastet tungt utstyr som sender, røde lykter for mottakelse av slippet, samt flere pistoler på syklene. Da de kom til Skansebakken, passerte de en tysk bil med politisoldater. Straks etter stanset bilen og de hørte ropene «Kameraten, halt». Bak seg så de flere tyskere med maskinpistoler. De to kastet fra seg syklene og løp inn i skogen på hver side av veien. De ble beskutt men ikke truffet. Tyskerne skjøt etter bena. Einar så geiteramsen knekke rundt seg. Han kom seg ned til Heggelielva, vasset i den et stykke, kom seg over elva og løp ned i Sørkedalen. Deretter svømte

Fredningsmarkering lørdag 4. juni 2016 på Rudsetra, Harestua i Lunner. Rudsetra ble bygd som hytte til fritidsbruk i 1909. Under andre verdenskrig var hytta et sentrum for motstandsbevegelsen i området her, både Milorg D 13 og Secret Intelligence Service under dekknavn Beta. Rudsetra fungerte som radiosendested, skjulested og mottak for flyslipp. Harestulia er et av de stedene i Marka rundt Oslo der det foregikk mest aktivitet under krigen.

han over Sørkedalselven og kom seg over på Nordmark-siden. Ved Bjordammen kjente han seg igjen. Han turte ikke ta trikken nedover, klissvåt og tilsølt som han var etter flukten. Etter tre timer i mørket kom han seg ned til Besserud der han tok inn hos Gustavs søster og svoger, Ina og Håkon Larsen.

Tapet av den fysiske senderen som de tyske soldatene fant ved Skansebakken, var på dette tidspunkt av krigen (1944) ikke noe uoverstigelig problem, en ny kunne skaffes fra Sverige. Det viktigste var kunnskap– en om kallesignal, radiofrekvenser, avtalte sendetider og ikke minst det kompliserte chiffersystemet som ble brukt til å kode en melding om til bokstavkombinasjoner som var ubegripelig for alle andre. BETA-senderen kunne derfor fortsette som nevnt helt til etter frigjøringen.

Drept i eget hjem

Gruppen som sendte fra BETA, hadde samarbeid med en annen SIS-stasjon, CORONA, som også hadde lang sendetid, fra oktober 1942 til mars 1945. Den ble sluppet ned i Østmarka og etter hvert operert av telegrafisten Sverre Olaf Refstad. CORONA sendte først fra en hytte på Kolbotn. Den sendte meldinger

av stor militær betydning, blant annet om en type beskyttelsesnett mot alliert ubåtangrep som ble lagt rundt det største av alle tyske slagskip, «Tirpitz».

Våren 1943 leste Sverre O. Refstad til eksamen. For å spare tid flyttet han senderen til sitt hjem på Risløkka. Der ble den peilet inn, huset omringet og han skutt og drept under fluktforsøk 15. juni 1943. En ny CORONA-stasjon ble etablert med Arne Eikrem som fast operatør. Gruppen som drev en sender skulle i prinsippet ikke kjenne noen av dem som opererte andre sendere. Prinsippet ble brutt ved at Eikrem fikk hjelp fra gruppen rundt BETA-senderen. Blant annet ble et gatemøte arrangert mellom Arne Eikrem og Einar Hagness som ikke kjente hverandre fra før. Den nye CORONA ble nære på peilet inn første gang i Lillomarka, deretter i en hytte på Holmenkollen. Fra mars 1945 sendte den fra ulike steder rundt Movatn. Søndag 18. mars sendte Arne Eikrem som vanlig, med Karl August Nerdrum og Agnes Larsen som vakter. Da hørte de også skrikene «Halt» og «Hände hoch» og ble omringet. Eikrem og Nerdrum ble skutt og drept på stedet. Agnes Larsen forsøkte å flykte ned en bratt skråning som endte i et stup. Hengende utfor stupet ble hun trukket opp av en tysker. Hun ble bragt til Victoria terrasse og forhørt og torturert av Fehmer. Hun ble bundet på hender og føtter i naken tilstand og lempet opp i et badekar med iskaldt vann. Han holdt hodet hennes under vann til hun nær druknet. Hun røpet ingen og overlevde, takket være frigjøringen noen uker senere.

Visste ikke om hverandre

Opplysninger om tyske skip på havnen, krigsskip og transportskip ble samlet inn av helt andre motstandsfolk. De skulle ikke møte eller kjenne identiteten til noen av dem som drev senderne. Skulle noen bli tatt, skulle de ikke kunne gi opplysninger om sine hemmelige samarbeidspartnere selv under brutal tortur. Einar Hagness ble etter krigen klar over at hans kontakt på bryggen var kaptein på en av taubåtene på havnen. Opplysninger ble formidlet på et toalett i Sjøfartsbygningen. Der ble det i karmen over døren hult ut en fordypning passende til en hylse på 80 x 12 mm. Kapteinen og Hagness hadde hver sin nøkkel. Ingen av dem ante noe om den andre. Tre ganger i uken låste Hagness seg inn på toalettet. Der måtte han stå på toalettlokket for å få tak i hylsen. Han fant hver gang en stor blokklapp med sirlig skrift, sammenrullet som en sigarett i hylsen. På samme måte fikk kapteinen beskjed fra Hagness om det ledelsen av SIS i London spurte om.

Så langt har denne artikkelen bare omtalt sendere til etterretningstjen-

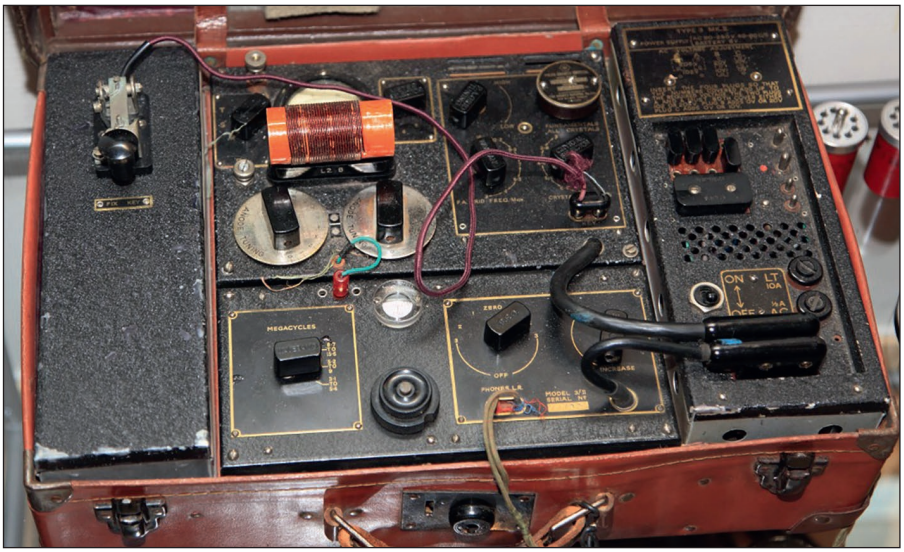

Norsk illegal radiosender fra annen verdenskrig er her skjult i en alminnelig koffert. Norsk Radio og Fjernsynsmuseum, Selbu.

esten i London. Men etter hvert som den norske hjemmefronten ble bedre organisert fra høsten 1941, ønsket Milorgs sentralledelse mer direkte kontakt til den norske regjeringen og forsvarsledelsen i London. To slike sendere ble etablert i Osloområdet.

Tragedien ved Flaskebekk

Den ene hadde navnet CORNCRAKE. En særlig dramatisk og tragisk hendelse skjedde den 4. juli 1944. Da sendte den fra Flaskebekk ved Nesodden. Det kostet tre ungdommer livet, Leif Kyrre Karlsen og brødrene Ivar William og Tell Christian Wagle. Brødrene gikk på Ris skole og er hedret ved at navnene står på minnebautaen ved skolen.

Stasjonen var blitt peilet inn av det tyske Gestapo. Den 4. juli ble sta–sjonen angrepet ved at det rykket 40 tyske luftvernartilleri-soldater mot huset fra landsiden, og fra sjøsiden åtte tyskere med Fehmer selv i spissen. De tre som opererte senderen hadde våpen og forsvarte seg i tre kvarter inntil de slapp opp for ammunisjon. På tysk side falt flere. Fehmer selv ble alvorlig såret av et skudd ved øyet. En annen viktig person i denne forbindelse, gestapisten von Stehr, ble også drept.

En annen av Milorgs sendere hadde navnet PLOVER. Den ble bragt fra Stockholm av telegrafist Per Solnørdal. Sendingene startet fra en hytte ved Svartor i Nordmarka

høsten 1942. Fordi flere i Milorgs ledelse, som hadde kontakt med senderen, ble arrestert - måtte senderen flyttes før jul 1942. To motstandsfolk fikk beskjed om å frakte senderutstyret på sykkel ned Sørkedalen. (De het Henrik Tschudi og Wolfgang Stang.) Senderen ble så flyttet helt til Drammenselvens papirfabrikk ved Geithus. Der fortsatte Per Solnørdal, altså han som fraktet den fra Stockholm, å sende fra bestyrerboligen ved fabrikken. Gestapo klarte snart å komme på sporet av hva som foregikk og kartla Per Solnørdals bevegelser. Han hadde en hybel i Stensgaten i Oslo. Gestapo slo alt 6. januar 1943 til mot stedet. Per Solnørdal svelget en norskprodusert giftpille. Han lå i koma i to døgn. Deretter ble han bragt til Victoria Terrasse, hvor han gjennomgikk 28 nattlige forhør. Saken mot ham ville endt i dødsstraff. Men på merkelig vis ble sakspapirene forlagt i det tyske rettsapparatet fordi saksbehandleren von Stehr ble skutt og drept ved Flaskebekk. Solnørdal ble overført til Grini og overlevde utrolig nok tiden fram til frigjøringen i mai 1945.

Fredet som krigsminnesmerke

Eksemplene det her er fortalt om, illustrerer hvor store ressurser okkupasjonsmakten satte inn for å finne og destruere senderne. Historiene forteller også hvorfor de tilsammen få motstandsfolkene som opererte senderne hadde særlig store tapstall, med 11 drepte bare i Oslo-området. I 2016 ble Rudsetra fredet som krigsminnesmerke samtidig med Oscarsborg, vraket av Blücher og noen flere. På den måten ble de som med livet som innsats sendte krigsviktige meldinger til England under krigen hedret. Når Rudsetra ble valgt, hang det sammen med at BETA-senderen med Einar Hagness som hovedmann var den som klarte å sende over den lengste perioden, fra januar 1942 til krigens slutt. Rudsetra var også skjulested for folk på flukt til Sverige og for folk både fra Milorg og Oswald-gruppa.

Kilder:

Trygve Christensen: Marka og Krigen. Oslomarka 1940-1945, utgitt på eget forlag, 1993.
Bjørn Rørholt: Usynlige soldater. Nordmenn i Secret Service forteller. Aschehoug, 1990

Geiten Lampedusa

Under krigen var det ikke uvanlig å holde husdyr, selv om man ikke bodde på gård. Vi bodde i en villa på Ris og hadde, som mange andre, våre dyr. Vi hadde høner uten navn på deling med naboen, men de andre dyrene fikk navn oppkalt av ulike årsaker. Kaninene het Svarten og Gråpus. Grisen het Sofie, sauen Herman. Men det er Lampedusa, geiten, jeg husker best.

Den het Lampedusa, oppkalt etter en øy mellom Sicilia og Tunisia i Middelhavet. Vi fikk henne den dagen et fly fra de allierte styrker fløy over øya, og de forbløffede flyverne fikk beskjed over radioen om at Lampedusa overga seg og flyet fikk tillatelse til å lande. Ved landing strømmet øyboerne til og viftet med hvite lakener. Øya ble forøvrig senere under krigen brukt som nyttig mellomlanding for de allierte. Min kusine hadde en gris som het Pantellaria, etter de alliertes overtagelse av en annen øy i Middelhavet.

Lampedusa var en vakker geit med langt ragg, hun var høyt og lavt når hun ikke var på beite i et hjørne av Ris kirkegård! Hun så sitt snitt til å komme seg inn i stuen en dag og mors vakre alpefioler, i anledning hennes 50-årsdag, ble behørig skalpert. Bare stilkene sto struttende igjen.

Da sommeren kom, vet vi jo fra barnsben av at Bukkene Bruse skulle til seters for å gjøre seg fete. Så også Lampedusa. Mor tok henne i bånd og reiste med trikken (som vi kalte den da) fra Ris til Nationaltheatret. Derfra gikk turen til fots ned Karl Johan til Østbanen. Der ble hun sendt med tog til fjells. Ved returen om høsten ble samme prosedyre fulgt - i omvendt rekkefølge. Min mor var en tøff dame, men hun innrømmet at hun var litt bekymret for Lampedusas eventuelle visittkort.

Alle disse dyrene ble naturligvis holdt av praktiske årsaker. Herman ble fenalår, Sofie spekeskinke og Lampedusa ga oss geitost før hun endte opp som spekepølse. Litt rart å tenke på i dag - for oss byfolk som ser på husdyrene våre som familie–medlemmer.
Jeg var 14-15 år da Lampedusa «forsvant» en gang jeg var bortreist, og jeg var forberedt på det. Slik var det bare.
Men bildet av Lampedusa sammen med meg er et kjært minne.

Fortalt av Mogens Christensen

Tidligere rektor og lærer ved Ris skole, Mogens Christensen sammen med Lampedusa en gang under krigen.

Tur i nærområdet 10. oktober

Vi går til gamle gruver og skjerp i området mellom Sognsvann og Vettakollen, får en innføring i bergverkshistorien og kanskje finner vi noen spennende mineraler.

Kjentmann er Carl Huitfeldt. Varighet ca. 2 timer. Ta med matpakke!

Oppmøte innerst i Risbekkveien onsdag 10. oktober kl 12.00.

Ny bok fra Rune Slagstad

Tekst: Finn Holden

Foto: Jim Solhman

Boken «Da fjellet ble dannet» handler om malernes, forskernes og byfolks oppdagelse av norske fjell. Starten var møtet i 1821 mellom geografen Christopher Hansteen og maleren Johannes Flintoe. Den første målte fjellet, den andre malte det. Geologen Keilhau tegnet skisser av det han kalte Jotunfjellene og som Aasmund Olavsson Vinje senere kalte Jotunheimen.

Boken til Rune Slagstad er et bidrag til norsk kulturhistorie. Oppdagelsen av de norske fjell var et ledd i nasjonalromantikken midt på 1800-tallet, jakten på det norske. To av de viktigste mennene i utviklingen av Vestre Aker, bankmannen Thomas Heftye og veidirektør Hans Krag, var viktige også her. De var levende opptatt av å åpne Jotunheimen for allmennheten. De stiftet Den norske Turistforening for 150 år siden, i 1868. Thomas Heftye ble turistforeningens første formann fra starten til sin død i 1886, og Hans Krag satt i styret.
Som Thomas Heftye åpnet Østmarka med Sarabråten og Nordmarka med Frognerseteren og Tryvannshøyden for Oslofolk, ville han også åpne fjellene for allmennheten. Den norske Turistforening skulle være fjellvandrernes forening. Fjellklatrerne dannet sin egen forening. TV-serien med Lars Monsens vandringer over Hardangervidda, gjennom Jotunheimen og Vesterålen demonstrerer betydningen av det arbeidet som Thomas Heftye og andre nedla for 150 år siden.
«Da fjellet ble dannet» er en interessant bok om en viktig side av norsk kultur.

Over: Tjørnholstinden sett fra nord og under: Memurutindene sett fra sør sommeren 2018. Memurutindene ligger i hjertet av Jotunheimen.

Røa Torg blir til

Tekst og bilde: Clemens Saers

Rivingen av husene rundt samfunnshuset på Røa tok til i august 2017. Den siste store bygningen (lysegult hus uten vinduer) gikk i bakken i slutten av mai i år. Det skal graves og sprenges tre etasjer ned i bakken. Her blir det plass til garasjeplasser og butikker på gateplan. I alt bygges 8 000 m^2 butikker, 8 000 m^2 leiligheter og 8 000 m^2 parkeringsplasser. Prosjektet Røa torg gir plass til 63 leiligheter som bygges over butikkene. Innflytting av leilighetene bergegnes til høsten 2019. Røa bad og biblioteket i samfunnshuset har åpent uten avbrudd i byggetiden. Nå mangler det bare en tunnel som tar av for gjennomgangstrafikken over Røa-krysset.